

VAK **TAAL**

DOCENT **DR PETER VAN ZONNEVELD**

LES **Romantiek en nuchterheid**

De Indische literatuur van de negentiende eeuw

De Indische literatuur van de negentiende eeuw laat zich verdelen in twee perioden.

EERSTE PERIODE: 1800-1870

Met de ondergang van de Verenigde Oostindische Compagnie brak in 1800 een nieuwe periode aan, niet alleen politiek en sociaal, maar ook literair. Na het Engels tussenbestuur (1811-1816) werd Indië pas echt een kolonie. Er kwam een nieuw bestuursstelsel van Europese en inheemse ambtenaren, die ondergeschikt waren aan de gouverneur-generaal. Na de Java-oorlog (1825-1830) werd het Cultuurstelsel ingevoerd. De afschaffing van de slavernij vond plaats in 1860.

Onder invloed van de Verlichting en de Romantiek nam de belangstelling voor de Indische archipel toe. Land en volk werden nu pas echt in kaart gebracht, flora en fauna geïnterpreteerd. Bovendien kreeg men oog voor de schoonheid van het Indische landschap en de natuur. Die verandering weerspiegelt zich ook in de literatuur.

Dat zie je vooral in de reisteksten uit deze tijd. De Duitser Jacob Haafner (1754-1809) koos partij voor de Aziatische bevolking. Hij schreef: 'Ik ben altijd een doodvijand van dwingelandij en dwingelanden geweest.' Maurits Ver Huell (1787-1860) deed verslag van zijn reis naar de Molukken. Hij vond het vermaarde 'kind van Saparoea' terug, het zontje van de resident van dat eiland, die met zijn vrouw en hun overige kinderen door opstandelingen was vermoord. Belangstelling voor de Javaanse bevolking is vooral te vinden in het werk van Johannes Olivier (1789-1858): hij achtte de bewoners van de binnenlanden van Java hoger dan die in de kuststreken, omdat ze

nog niet met westerlingen in contact waren gekomen.

De uit Europa overgewaaid mode om allerlei volkstypen uit te beelden, leidde tot beschrijvingen van 'de koelie', 'de ronggeng' (dansmeisje) of 'de regent'. Voor het eerst verschenen er nu ook speciaal op Indië gerichte almanakken, met proza en poëzie over Insulinde. De natuuronderzoeker Franz Junghuhn (1809-1864) gaf in zijn werk blijk van een bij uitstek romantische visie op de Indische natuur. Wat het proza betreft, was het hoogtepunt natuurlijk de eerste echte Indische roman, *Max Havelaar* van Multatuli, pseudoniem van Eduard Douwes Dekker (1820-1887). Het was niet de eerste keer dat een schrijver het opnam voor de onderdrukte Javaan, maar het geniale boek maakte een overweldigende indruk. Anders dan vaak wordt gedacht, was Multatuli geen antikoloniaal: hij wilde vooral misstanden bestrijden.

In de poëzie probeerde men, naar het woord van Nicolaas Beets, 'een tint van het Indische Oosten' aan te brengen. Behalve gedichten over natuur en landschap van Java werden er ook inheemse liefdesgeschiedenissen (met vaak tragische afloop) in almanakken en tijdschriften gepubliceerd. Voor het eerst komt er nu ook een op de archipel toegesneden jeugdliteratuur: Johannes van Soest (1807-1850), die de Indische Van Alphen werd genoemd, verraste met zijn *Oost-Indische bloempjes* (1846)

TWEDE PERIODE: 1870-1900

Door de opening van het Suez-kanaal (1869) en de afschaffing van het Cultuurstelsel (1870) brak een nieuwe fase aan. Steeds meer Europeanen kwamen naar Indië, hetzij als ambtenaar, hetzij als militair, hetzij als particulier.

Thérèse Hoven (1860-1941) publiceerde onder de naam 'Adinda' o.m. *Vrouwen lief en leed onder de tropen* (1892) waarin het concubinaat in Indië centraal staat.

(Foto collectie Letterkundig Museum)

VAK **TAAL**

DOCENT **DR PETER VAN ZONNEVELD**

LES **Romantiek en nuchterheid**

De Indische literatuur van de negentiende eeuw

In Deli, op de oostkust van Sumatra, werden plantages gesticht. In 1873 brak de Atjeh-oorlog uit. De economie ontwikkelde zich met ups en downs. Tegen het eind van de eeuw begon het besef door te dringen, dat men niet alleen van de kolonie mocht profiteren, maar dat men ook verplichtingen had. Dat leidde in 1901 tot de invoering van de ethische politiek.

In de literatuur doen realisme en naturalisme hun invloed gelden. De toename van het aantal Europeanen gaat gepaard met de bloei van de Indisch romans, vooral die van vrouwen.

Volgens Rob Nieuwenhuys, de grote kenner van de Indische literatuur, is de Indische roman ontstaan uit de 'brief naar huis'. Mannen waren de hele dag druk bezig, vrouwen hadden meer tijd omdat de bedienden vooral het werk deden. Daarom schreven zij veel brieven naar het moederland over hun nieuwe leven. Zo kwamen ze ertoe, romans te schrijven over hun ervaringen in een totaal andere wereld, niet alleen wat klimaat, keuken en kleding betreft, maar ook op het gebied van zeden en gewoonten. Een strenge hiërarchie, maatschappelijk vertoon, sterke sociale controle en veel geroddel zijn belangrijke ingrediënten. Indonesiërs treden bijna uitsluitend op in de rol van baboe, kokkie, naaister of huisjongen, met wie de vrouw des huizes vaak heel wat te stellen krijgt. Heimwee en verveling eisen hun tol. Soms worden ze geconfronteerd met 'Indische toestanden': hun echtgenoten hadden voor hun huwelijk mogelijk met een inheemse, Japanse of Indo-europese huishoudster of njai samengewoond, maar die vrouw was vervolgens weggestuurd. Dit leidt soms tot wraak – meer in de romans dan in de

werkelijkheid, dat moet gezegd. Wel en wee van de Europese vrouw werd beschreven door M.C. Frank (1838-1891), Mina Krüseman (1839-1922), Annie Foore (1847-1890), Melati van Java (N.M.C. Sloot) (1853-1927) en Adinda (Thérèse Hoven) (1860-1941). Hun boeken lopen sterk uiteen: van drakerige liefdesromans tot kritisch-realistische portretten van de Europese samenleving.

De meest succesvolle romancier uit deze periode was echter de journalist P.A. Daum (1850-1898), die voor zijn krant feuilletons schreef. Deze werden dan later gebundeld tot romans. Men heeft wel gezegd dat de journalist Daum Indië beschreef zals het zou moeten zijn, en de romancier zoals het was. Daum was een nuchtere realist, die volgens zijn lezers een herkenbaar beeld van Indië gaf, met licht en schaduwzijden. Hij beschreef de wrijvingen tussen bestuursambtenaren, particulieren en militairen, hij vertelde over de rol van de bedienden, maar vooral over man-vrouw-relaties. Opvallend daarbij is, dat zijn vrouwen vaak sterkere karakters zijn dan de mannen die hij schiep. De invloed van afkomst, milieu en moment is onmiskenbaar; daarom wordt Daum ook wel de eerste Nederlandse naturalist genoemd.

Er wordt ook nog wel ander proza geschreven. Justus van Maurik (1846-1904) publiceerde in 1897 zijn populaire reisboek *Indrukken van een Tôtôk*. Een heel wat venijniger portret van de kolonie is te vinden in *Het leven in Nederlandsch-Indië* (1900) van Bas Veth (1860-1922), een grote scheldpartij op het bestaan van de Europeanen in de Oost. Ook in deze periode verschijnt er poëzie en jeugdliteratuur die betrekking heeft op Indië.

Het absolute hoogtepunt en tevens

eindpunt van dit tijdperk is de magistrale roman *De stille kracht* (1900) van Louis Couperus (1863-1923). In een conflict tussen de strenge maar rechtvaardige Europese resident Van Oudijck en de oeroude Javaanse regentenfamilie die tekenen van decadentie vertoont, vindt de confrontatie tussen Oost en West zijn meest trefzekere uitdrukking. Het Oosten wint, dankzij magie. De luide kracht van de overheerser is daar niet tegen opgewassen. Zo kondigt deze roman in feite al de onafhankelijkheid van Indonesië aan.

BIOGRAFIE

dr Peter van Zonneveld

Peter van Zonneveld (1948) studeerde Nederlands, Vergelijkende Literatuurwetenschap en Biologie aan de Universiteit van Amsterdam. Sinds 1975 is hij verbonden aan de opleiding Nederlands van de Universiteit Leiden. Hij houdt zich vooral bezig met de Indisch-Nederlandse letterkunde en de literatuur van de 19e eeuw. In 1993 promoveerde hij op een dissertatie over de Leidse Romantiek.

Van Zonneveld is sinds 1985 voorzitter van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde en redacteur van het tijdschrift *Indische Letteren*. Hij publiceerde vele boeken en artikelen over Indische literatuur, zoals *Album van Insulinde* (1995), *Indisch landschap; Dichters en schrijvers over Indonesië* (1999) en *De tuin van de Indische Romantiek* (2000).

LEESLIJST

- > Beekman, E.M., *Paradijzen van weleer; Koloniale literatuur uit Nederlands-Indië 1600-1950* (Amsterdam 1998), p. 155-413.
- > Termorshuizen, Gerard, *P.A. Daum; Journalist en romancier van tempo doeloe* (Amsterdam 1988).
- > Termorshuizen, Gerard, "Indië is ook in het litterarische eene melkkoe". Indisch-Nederlandse letterkunde van de negentiende eeuw', in: Theo D'haen (red), *Europa buitengaats; Koloniale en postkoloniale literaturen in het Nederlands*, deel I (Amsterdam 2002) p. 98-132.
- > Zonneveld, Peter van, *Album van Insulinde; Beknopte geschiedenis van de Indisch-Nederlandse letterkunde* (Amsterdam 1995).

HET TONG TONG FESTIVAL PRESENTEERT:

De Indische School 2008

De Pupillenschool in Gombong (Midden-Java), voor de opleiding van "kinderen van het mannelijke geslacht voor de militaire stand". De foto is afgebeeld in *Baren en oudgasten*, een deel uit de fotoboekenserie *Tempo doeloe – een verzonken wereld* (uitgeverij Querido), samengesteld door Rob Nieuwenhuys.

Het gebrek aan kennis in de Nederlandse samenleving over de Indische cultuur en geschiedenis is een doorn in het oog van veel (Indische) Nederlanders. Ervaringsverhalen uit de Indische gemeenschap worden door gebrek aan voorkennis niet altijd in de juiste context geplaatst waardoor de beeldvorming blijft steken in clichés.

Stichting Tong Tong wil dit veranderen. De oudste Indische culturele stichting van Nederland organiseerde daarom in 2008 De Indische School, een educatief programma tijdens het Tong Tong Festival van de 50e Pasar Malam Besar, voor iedereen die meer wil weten over het Indische heden en verleden.

Deskundige docenten verzorgden een lesprogramma in het Bibit-Theater op het gebied van (kunst)geschiedenis, taal en letteren, muziek en economie; zoveel mogelijk kanten van de Indische maatschappij & geschiedenis werden belicht. Er was geen speciale voorkennis van de leerlingen vereist; iedereen vanaf vijftien jaar kon de lessen goed volgen.

De samenvattingen van de lessen zijn via de website van Stichting Tong Tong te lezen; de uitgebreide tekst kunt u downloaden. In leeslijsten worden boeken genoemd die u kunnen helpen nog meer informatie te vinden over de besproken onderwerpen.

Stichting Tong Tong werd bij dit project terzijde gestaan door een adviescommissie bestaande uit dr Tom van der Geugten (vakdidacticus, Fontys Hogescholen, Tilburg), prof. dr Bert Paasman (voormalig hoogleraar Koloniale en postkoloniale literatuur- en cultuurgeschiedenis, Universiteit van Amsterdam), en prof. dr Wim Willems (hoogleraar Sociale Geschiedenis, Universiteit Leiden).

De Indische School is in 2008 mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van Stichting Het Gebaar.

Stichting Tong Tong / Pasar Malam Besar BV
Bezuidenhoutseweg 331
2594 AR Den Haag
www.tongtong.nl

